

INTERJÚK

Interjú Antal Miklós ökológiai közgazdással

Interview with ecological economist Miklós Antal

Kulcsszavak: közgazdaságtan; ökológia; munkaidő

Keywords: economics; ecology; working hours

A MEJ célja, hogy a különböző tudományágak kutatóinak az egészséggel és jólléttel, valamint azok társadalmi meghatározottságával kapcsolatos kutatásait bemutattva elősegítse az egészségről és jóllétről alkotott, egyre pontosabb, teljesebb kép kialakítását. Ehhez a tudományos közlemények mellett egy új formát is választottunk: interjúkat készítünk néhány olyan kiemelkedő hazai szakemberrel, akik bár különböző szakterületeket képviselnek, munkásságuk szorosan kapcsolódik az egészséghez és a jólléthez.

Az interjút Kollányi Zsófia (K. Zs.) a MEJ alapító szerkesztője készítette 2023. február 8-án.¹

K. Zs.: Szeretettel köszöntöm Antal Miklóst, aki az ELTE Társadalomtudományi Karán vezeti a New Vision a Lendület Kutatócsoportot, egyébként pedig mérnök-fizikus végzettségű és ökológus-közgazdász. Szervusz Miklós! Elsőként azt mondhatom, hogy mivel a mérnök-fizika és az ökológiai közgazdaságtan már önmagában három különböző diszciplína, így gyakorlatilag te egy személyben megvalósítod a transzdiszciplinaritást. Hogyan

kerültél a mérnök-fizika területről az ökológia és az ökológiai közgazdaságtan területére?

A. M.: Igazából az a kérdés, hogy miért kerültem a fizikára, ugyanis én mindig ilyen környezetvédő alak voltam, ez már elég korán kialakult. Később indultam a fizika irányába, mert azt gondolta a fizikatanárom a középiskolában, hogy a környezetvédelmi jellegű képzések még nem elég magas színvonalúak, így először inkább végezzek el egy korrekt szakot, például a fizikust. Én többé-kevésbé megfogadtam a tanácsát és amikor befejeztem a tanulmányaimat, akkor kerestem az utat a környezetvédelem felé. Már az egyetem közben próbálkoztam TDK munkákkal, ahol kifejezetten fizikai jellegű dolgokat próbáltam a környezetvédelemre alkalmazni, de ezek nem voltak annyira sikeresek, így jött a nagyobb váltás.

K. Zs.: A kutatócsoportotok kutatási témája nagyon leegyszerűsítve a munkaidő-csökkenés, amit, szintén több diszciplína felől közelítettek meg. Hogyan kapcsolódik mindaz, amit te csinálsz az egészséghez és a jólléthez, illetve hogyan látszanak az ökológiai gazdaságtan felől ezek a területek?

¹ A szöveg a [MEJ Facebook-oldalán](#) meghallgatható interjú szerkesztett változata.

A. M.: Két kapcsolódás mindenképpen van. Az egyik az, hogy hogyan töltjük az időnket, ami nyilvánvalóan kapcsolódik az egészséghez és a jólléthez. A másik pedig, hogy a termelésnek, amiben részt veszünk, van környezeti hatása, így a munkavégzés a környezeti hatáson keresztül is kapcsolódik az egészséghez és a jólléthez. A hogyan töltjük az időnket kérdésre ma teljesen mások a válaszok, mint mondjuk két generációval ezelőtt. A két generációval ezelőtti válasz jobban hasonlított a Szent István korabeli válaszra, mint a mostani. Például az én nagyszüleim életformája jobban hasonlított szerintem az 1 000 évvel ezelőtire. Egy tanyán élve gazdálkodtak, és az ő életformájukhoz egészen más jólléti és egészségügyi jellegű problémák és pozitívumok kapcsolódtak, mint az enyémmhez. Ma egy rendkívül specializálódó világban élünk munka szempontból. Azt mondjuk, hogy az a hatékony, ha mindenki azzal foglalkozik, amihez a legjobban ért. Viszont ha csak azzal az egy dologgal foglalkozik, akkor például mindig ugyanabban a pozícióban fog dolgozni, ami valakinek állandó álldogálást, másnak állandó üldögélést jelent. Ez az egészség szempontjából nyilvánvaló konzekvenciákkal jár, amit civilizációs betegségeknek hívunk.

K. Zs.: Jól értem-e, azt mondd, hogy jobban hasonlított a Szent István korabeli időhasználathoz a két generációval ezelőtti, és hogy akkor mindenki többféle tevékenységet végzett, mint a mai emberek?

A. M.: Igen. A környezet is hasonló volt. Velünk ellentétben ők az idejük nagyon jelentős részét szabadtéren töltötték, egy olyan termelési folyamatban, aminek az eredményét ők maguk hasznosították, tehát többé-kevésbé valamiféle önellátási jellegű tevékenységet végeztek. A mi esetünkben az önellátás szintje nagyon alacsony, szinte nulla, a munkánk óriási

része egy komplex rendszeren keresztül biztosítja megélhetésünket. A nagyszüleink szántóvető jellegű tevékenységük során idejük nagy részében fizikai jellegű munkát végeztek, és az egészség szempontjából ennek teljesen más hatása volt, mint például egy számítógép előtt ülő ember életformájának.

K. Zs.: Ezt a változást a technológiai haladás idézte elő? A kapitalizmus korábban is létezett, tehát nem egyszerűen csak a gazdaság-szervezés módja lehetett az ok.

A. M.: Igen. Nyilván voltak már 100 évvel ezelőtt is olyan emberek, akiknek az életformája jobban hasonlított a mostani életünkre. Az ipari forradalommal elindultak a társadalmi változások, de ezek nem lineárisak. Az elején csak néhány ember dolgozott az iparban és sokkal több a mezőgazdaságban hosszú időn keresztül. Magyarországon például a 19. században komoly iparosítás folyt, de ez nem jelentette azt, hogy az embereknek több mint fele az iparban dolgozott volna, hiszen a mezőgazdaság volt a fő foglalkoztató. Azt biztosan ki lehet mondani, hogy az egészség szempontjából nagyon nagy változás zajlott le. Míg a munkavégzés jellege megváltozott, addig sok más viszont nem. Vegyük például a táplálkozást! A nagypám nagy szalonnafogyasztó volt, de utána ment, és kaszált. Ha ma valaki falja a szalonnát és utána egész nap ül egy számítógép előtt, akkor a szalonna mindjárt meg is jelenik rajta. Míg az egyik oldalon volt egy nagyon jelentős változás, addig a másik oldalon a hagyományt követjük arra hivatkozva, hogy mi így nőttünk föl, és ami korábban jó volt, az nekünk is jó. De persze nem jó, mert teljesen más életet élünk.

K. Zs.: A testünk biológiája se változott.

A. M.: Így van.

K. Zs.: Ez talán már rávezet a kutatásokra, például, hogy a munkaidő csökkentés fel

tud szabadítani sokféle tevékenységre időt.

A. M.: Igen, igen. Ez mindenképpen egy lehetőség. A munkaidő csökkentése egyrészt valóban növelheti a tevékenységek sokszínűségét, másrészt a környezeti hatások szempontjából is lehet kedvező hatású, bár ez egyáltalán nem garantált. Az egyik kutatási témánk az, hogy milyen helyzetekben, mikor előnyös, és mikor nem előnyös egy munkaidő csökkentési program. Ahogy a beszélgetés elején mondtam, két logikai utat látok, és ez a másikhoz is kapcsolódik. Nyilván teljesen más életformát lehet akkor élni, ha a munkaórák száma kisebb. Ha ránézünk egy időmérlegre, azt látjuk, hogy az alvást leszámítva a fizetett munkával töltött idő a legnagyobb kategória. Ha ennek a súlya csökken, akkor a fő kérdés az, hogy milyen tevékenységre fordított idő fog megnövekedni. A tévénézés aránya fog nőni, valamiféle fizikai aktivitásé, vagy például a társas kapcsolatokra fordítunk több időt? A jólét szempontjából ennek is igen nagy szerepe van. Jellemzően szívesen ápolnánk szorosabb kapcsolatokat, csak egyszerűen a munka és a család mellett nem fér bele az időnkbe, de amikor találkozunk, akkor nagyon örülünk. Ez azt mutatja, hogy igazából igény lenne egy kicsit több és intenzívebb társasági életre, de egyszerűen ezt a munka kiszorítja.

K. Zs.: Arra vannak kutatási tapasztalatok, hogy ha valahol lecsökken valamilyen okból kifolyólag a munkaidő, akkor azt mire használják az emberek?

A. M.: Igen, és azt el lehet mondani általánosságban, hogy a barátokkal és a családdal töltött idő az esetek jelentős részében növekszik. A családdal töltött idő sokaknak kevés, pedig ez a mentális jóléthez szorosan hozzátartozik és a barátokkal töltött idő is az esetek többségében jelentős. Ezekon kívül a sport még egy fontos időtöltés. Nem is feltétlenül hívnám sportnak, inkább testmozgásnak, mert

valakinek ez a sport, másnak a kirándulás, vagy egyéb olyan tevékenység, amikhez kapcsolódik valamennyi testmozgás. Ezek mindegyike jelentős azokban a mintákban, amiket mi nézegettünk, igaz, az eredmények általában azért gazdag országokra vonatkoznak. Ugyanakkor vigyázni kell még a kontextusra is, mert lehet olyan helyzet, ahol a munkaidő csökkentése egy másik munkaidőt kezdene el azonnal növelni. Magyarországon is előfordulhat ez, de az esetek jó részében, különösen azoknál, akik megengedhetik maguknak, hogy ne dolgozzanak többet, azért a felszabadult időt nem további munkára fordítanák.

K. Zs.: Magyarországon nagyon rossz az átlagos egészségi állapot, és ez alapvetően abból ered, hogy az alacsony társadalmi státuszúaknak, akiknek sokkal kisebb a munkaintenzitásuk, sokkal rosszabb az egészségi állapotuk. Tehát, nyilván ez egy komplex kérdés, nem csak ez az egy hatás van jelen. Azt a kérdést is fel lehetne tenni, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából ez hogy helyezhető el. nem csak a középosztályt érinti a munkaidőcsökkentés kérdése?

A. M.: Kisebb munkaintenzitás alatt mit értesz pontosan?

K. Zs.: Azt, hogy családonként sokkal kevesebbet, kevesebben dolgoznak, alacsonyabb a foglalkoztatás.

A. M.: Csak azért, mert a munka intenzitásának van egy másik jelentése is, mégpedig hogy amikor egy adott munkát végez az ember, azt milyen intenzitással teszi.

K. Zs.: Nem, ezt társadalomtudományi értelemben használtam.

A. M.: Igen, igen. A munkaidő csökkenésnek nagyon sokféle típusa lehet. Mondok egy olyan típust, ami nem csökkenti az egyenlőtlenségeket, és egy olyant, amelyik igen. Ha úgy csökkentjük a

munkaidőt, hogy nem csökken vele a fizetés is, az nyilván a munkavállaló számára egy igen kedvező helyzet. Ha ez egy alacsonyabb státuszú munkavállaló esetében történik, akkor ebből az következik, hogy egy ilyen program az őt vagy az ő lehetőségeit felfelé húzza. Ha nem ilyen jellegű programról van szó, akkor persze ez nem mindenkinek ugyanolyan mértékig adott, és igazából azt lehet mondani, hogy azért érdekes mégis a téma, mert már van egy erre kellően nyitott, nagy tábor. Ráadásul ők pont az a csoport, amelyiknek a fogyasztása környezeti szempontból a legnagyobb hatású. Általában az emberek kis százaléka használja el a jövedelmük nagy százalékát, és most pont azokról az emberekről beszélünk - talán leszámítva a felső mondjuk 0,1%-ot, akik tőkejövedelemből meg ilyenmiből élnek - akik viszonylag gazdagok, és gazdagságuk folytán jelentős fogyasztók, emiatt nagy környezeti hatásokkal jár az életformájuk. Pont azokról a százmilliókról beszélünk a világon, akik csökkenthetnék a munkaidőjüket, és ezáltal az életminőségük javulna potenciálisan úgy, hogy közben a többiek életminőségét indirekt módon javítják, mivel az ő fogyasztásuk nem vesz el még többet a közösből. Mindenféle szempontból, környezeti szempontból is. Ráadásul ezek a bizonyos értelemben elitnek nevezhető csoportok mutatnak példát a többieknek. Veblen arról beszélt, hogy a dologtalan osztály hogy él. A tevékenységek szempontjából a dologtalanosságot tekintették menőnek, most viszont az a menő, hogy én mindig elfoglalt vagyok, nekem mindig van feladatom. Tehát megfordult a helyzet, és természetesen nagyon nem mindegy, hogy mi a menő egy társadalomban.

K. Zs.: Te hogy látod, a munkaidő csökkentése inkább gazdasági, vagy inkább kulturális kérdés, vagy akár ökológiai? Vagy ezeket nem lehet szétválasztani?

A. M.: Szerintem nem nagyon lehet szétválasztani. Sose gondolkodtam ezen a kérdésen. Engem mindig a problémák, mármint a világ működésével kapcsolatos problémák, a végeredmények érdekeltek, és nem az, hogy ezeket egyébként minek hívjuk, milyen kutatási területet érintenek. Van egy csomó olyan alapkérdés, amikre nem tudjuk a választ, például hogy az emberek viselkedését mennyire határozzák meg a társadalmi struktúrák, és mennyi az egyéni szabadság, van-e olyan, hogy szabad akarat, meg hasonló. Ezekre a kérdésekre nincsenek végső válaszok, ebből következően az a kérdés, hogy valamit szociológiailag kell-e vizsgálni, ahol azért a struktúrák nagyon fontosak lesznek, vagy pszichológiailag, ami az egyén belső világát próbálja feltérképezni. Vagy például ha gazdaságilag vizsgáljuk, akkor az ösztönző rendszereket kell-e megnézni, vagy pedig azt, hogy milyenek a jogi szabályozások. Tehát nagyon sok olyan dolog van, aminek mondhatjuk, hogy van valamilyen szerepe, de hogy a súlyuk mekkora, arra nagyon nehéz olyat mondani, amivel mindenki egyetért.

K. Zs.: A kritikai pszichológia irányzata egyebek mellett éppen azt feszegeti, hogy nem biztos, hogy attól, hogy valaki nem tud a stresszel mit kezdeni, az ő "készülékében" van a hiba.

A. M.: Világos. Igazából most én csak nagyon durva vonalakat húztam, mert a szociológián belül is van család szintű szociológiai kutatás, és mindegyikben van azért kitekintés a másik felé. Amikor egy diszciplínáról beszélünk, akkor az az emberek elég nagy csoportjait érinti, és azzal csak nagyon durva képet lehet rajzolni.

K. Zs.: Idén ősszel indult egy az MTA-val közös programsorozat is, ami azt célozza, hogy különféle diszciplínák mondják el a saját szempontjaikat

bizonyos kérdésekkel – a gazdasági növekedésen túli világ lehetőségeivel – kapcsolatban. Erről az irányzatról szeretnék kérdezni, ami egyrészt egyre inkább megjelenik a tudományban is, de közben még nagyon sok helyen idegen, mert nem beszélgetnek egymással a különböző diszciplínák. Te mit gondolsz erről? Mennyire tartod fontosnak akár a saját területeden, akár úgy általában, milyen tapasztalataid vannak? Másrészt, hogy látod Magyarországon a tudományágak közötti társalkodásnak a helyzetét vagy a lehetőségeit?

A. M.: Én olyan körökben mozgok elég sokat, ahol ezeknek a határoknak az átlépése alapkövetelmény. A fenntarthatósági témakör azért olyan, ahol ezek a területek óhatatlanul kapcsolódni fognak egymáshoz. Nagyon sok olyan embert ismerek, akik egészen különböző háttérrel jöttek, az ökológiai közgazdászok között tényleg nem ritka például a fizikus sem. Nekem már két olyan főnököm volt a karrierem során, aki fizikus volt, de volt köztük közgazdász is. A fenntarthatósági terület olyan, ahol ez igazán jellemző, de még itt is lehet érezni néha azt, hogy megvannak azért a diszciplináris határok. Vagy mondjuk úgy, hogy vannak olyan tudásanyagok, vagy tudáselemek, amik nehezen tudnak az adott területen népszerűvé válni, mert nehezen elérhetők az emberek jelentős része számára. Hogy ne ilyen ködösen beszéljek: a természettudományok fogalomrendszerét sokan nehezen tudják használni. De aki meg onnan jön, annak főleg arról van elég világos képe, hogy ő milyen keveset tud a saját témájáról. Hogyha egy ember a fizikus szakot végzi el, akkor meglátja, hogy ő milyen keveset tud fizikából, de nem feltétlen látja a természettudományos módszerek alkalmazhatóságának korlátait. Néha mondhatjuk azt is, hogy ez a nagy interdiszciplinaritás oda vezet, hogy nagy butaságokat tudnak mondani az emberek. Például az ökológiai

közgazdaságtan sem egy olyan terület, ahol a minőség garantált lenne. Egy ökológiai közgazdász konferencián elég gyakran az szokott lenni az érzésem, hogy nagyon vegyes a színvonal. Mondok egy összehasonlítást. Egy mainstream közgazdász újság a cikkeket bizonyos szempontból szelektálja, mert ők olyan formalizmust használnak, amihez kell valamiféle komoly képzettség. Tehát, ha valaki matematizált közgazdaságtant csinál, akkor ott van egy belépő küszöb. Azt megugrani, ahhoz azért okosnak kell lenni. A reviewer-ek is meg fogják látni az adott cikkben a matematikai jellegű hibákat, tehát kicsit könnyebb mérni a minőséget. Az a probléma az ilyen a típusú közgazdasági elemzésekkel, hogy általában az alapkérdések irrelevánsak vagy explicite rosszak. Sajnos a világ olyan, hogy ezekkel az eszközökkel nagyon limitáltan lehet értelemeset mondani. Viszont az ökológiai közgazdaságtanban nincs ilyen belépő küszöb, és az értékmérés is sokkal nehezebb. Ebből az fog következni, hogy vegyes lesz a színvonal – bár ki vagyok én, hogy mindenkinek a színvonalát értékeljem?! Az az érzésem sokszor, hogy „azért ez egy elég gyenge hülyeség volt”, vagy arra a következtetésre jutok, hogy „ez nagyon érdekes, de nem olyan hatalmas nagy dobás”. Sokszor előfordul, hogy választani kell a kutatási kérdésben aközött, hogy nagyon releváns dolgot vizsgáljunk és aközött, hogy egyáltalán mennyire vizsgálható az a kérdés, mennyire lehet nagyot mondani róla. A fizikában lehet, hogy egy kis területről lehet valami újat mondani, a társadalomkutatásban viszont radikálisan újat mondani lehet, hogy nehezebb.

K. Zs.: De ez nem általában van így a tudományokban? Fontos a teljesítméymérés a tudományban, hogy mi a célja a kutatónak, nagyot mondani, dobni, de a társadalmi hasznosság, a közjó kérdése ezzel nem feltétlenül áll összhangban, nem biztos, hogy azt értékeli a tudomá-

nyos közösség, amit akár maga a kutató hasznosnak gondol.

A. M.: Persze, ezek releváns kérdések. Nekünk a kutatás haszna, vagy az innovatív értéke az, ami igazán számít. Az ökológiai közgazdaságtan egy olyan diszciplína, ahol egyértelműen nagyon fontos a haszon.

K. Zs.: Már, hogy a társadalmi érték úgy érted.

A. M.: Igen, igen. Hogy valamit adjunk, ami változtat valamit a fenntarthatatlanságon.

K. Zs.: Igen, igen.

A. M.: Változtasson tehát, nekünk ez egy alap kritérium, és ezt hajszolja mindenki. Legalábbis van egy ilyen nagyon világos, normatív cél. Ez szerintem összefogja a diszciplínát, de azért a megközelítések esetében elképesztő sokszínűség van. Az, hogy ki milyen eszközökkel, hogyan dolgozik, abban óriási eltérések lehetnek. Vannak azok a típusú szakmák, ahol nagyon jól mérhető az eredmény. Például hogyha 100 méteres síkfutó vagyok, akkor tudom, hogy mennyire vagyok jó, ha megnézem a világrangsorot, be tudom löni, hogy én vagyok a 10438., és mindenki ugyanezt fogja mondani, aki megnézi az eredményemet. A kevésbé mérhető esetekben ez abszolút nem így van, és ott kicsit más is az érvényesülés útja. Kicsit olyan, mint a művészeteknél, ahogy Barabási írt is erről egy egész könyvet. Ha egy művész egyszer már nagy helyen állított ki, akkor legközelebb még nagyobb helyen fog tudni kiállítani. Ahol nem mérhető normálisan a teljesítmény, ott van egy nagyon erős öngerjesztő hatás. Akkor nem az edzés meg a gondolkodás mennyisége, hanem az útfüggőség fogja diktálni azt, hogy ki honnan hova kerül, és ez a mi diszciplínánkon belül is érezhető.

K. Zs.: Te az ELTE-n humánökológia szakon is oktatsz. Ökológiáról a szélesebb

közönség is hall, de a humánökológia talán egy kicsit kevésbé ismert, mondanál arról pár szót, hogy ez mit is jelent?

A. M.: Ez azt jelenti, hogy környezeti jellegű kérdésekre társadalmi szemüvegen keresztül nézünk. A legtöbb környezeti problémának vannak valamiféle társadalmi okai és következményei, a humánökológusok pedig ezeket a különböző társadalmi aspektusokat vizsgálják. Mondok egy konkrét példát: az energetika területén például meg lehet azt nézni, hogy hogyan születnek olyan döntések, amik környezeti szempontból fenntarthatók vagy fenntarthatatlanok, és ezeknek milyen társadalmi mozgatórugói vannak. Ez sokféle területet felölelő kérdés, a politikai, gazdasági, szociológiai, demográfiai tényezők mind lehetnek a magyarázó tényezők és a következmények is. A kérdés társadalmi aspektusai, hogy kiket érintenek a következmények, vagy erre milyen válaszreakciók várhatók, ugyanakkor, ezeknek a problémáknak megvannak a technikai aspektusai is. Egy energetikai kérdésnél nyilván nem lehet figyelmen kívül hagyni a technológiai kérdéseket és a gazdasági döntéseket. Tehát ez egy összetett probléma, és a humánökológia ezeknek a kérdéseknek alapvetően a társadalmi vetületeit vizsgálja.

K. Zs.: Az, hogy a tengervízszint mennyit emelkedik, attól lesz humán kérdés, hogy azt is megnézzük, hogy milyen emberlakta területek sérülnek ezáltal?

A. M.: Meg attól, hogy ki és hogyan okozta az emelkedést. De erre egy pontos definíciót nem tudnék adni.

K. Zs.: Rendben, csak érteni szeretném, hogy milyen az, amikor nincs társadalmi vetülete egy ökológiai problémának.

A. M.: Mondok inkább egy olyan témát, amihez könnyebben tudom kapcsolni ezt a kérdést. Ha van egy vita arról, hogy szükség lenne Magyarországon egy új atomerőműre, vannak olyan résztvevői

ennek a vitának, akik szerint ez egy technológiai jellegű kérdés. Hogy itt ilyen meg olyan technológiára van szükség, hogy milyen erőmű hiányzik az energetikai rendszerből, hogy az erőmű az adott technológiai és gazdasági hatékonysággal milyen áron tud termelni, hogy mihez van hozzáférésünk az országban. Ez technokrata hozzáállás. De akkor a humán-ökológus felvetheti azokat a kérdéseket, hogy milyen társadalmi következményei vannak annak, ha egyik vagy másik utat választjuk és milyen társadalmi támogatottsága van a különböző lehetőségeknek. Mik vezérik a döntéshozatalt, vajon itt olyan módon születik-e a döntés, ahogy azt mondják. Egy demokráciában el lehet várni, hogy tudjuk, milyen politikai mozgatórugói lehetnek a döntéseknek, amik egyébként a technokratának tűnő érvelések mögött felfedezhetők. Ezek mind olyan aspektusok, amik behozhatók, és felvethető, hogy kik milyen hatásokat kell, hogy elviseljenek és a hatások hogyan oszlanak el. A közigazdászok nagyon gyakran számokkal meg átlagokkal dolgoznak. A humánökológus felveti azt a kérdést, hogy összesen ennyi vagy annyi, de ez hogyan oszlik meg köztetek? Ha csak a gazdasági aspektust nézzük, a haszon és a költségek általában nem úgy oszlanak el, hogy mindenkire ugyanannyi jut egy országban. Hasonlóképpen az akkumulátorgyárak témájában is rengeteg kérdést lehet felvetni, de ez annyira aktuálpolitika - és olyan sok, a mi szempontunkból teljesen agyréim kijelentés hangzik el ezzel kapcsolatban -, hogy talán jobb is, ha ebben a beszélgetésben nem megyünk bele a részleteibe. Azért azt el lehet mondani, hogy amikor valaki azt mondja, hogy aki az akkumulátorgyárat támadja az a környezetvédelmet támadja, egy humánökológus felvonja a szemöldökét.

K. Zs.: Minimum. Egy utolsó kérdésem, de nem várok tőled egy kerek definíciót: a humánökológia, az ökológiai közigazdaságtan vagy te a jóllétet hogyan definiál-

nád? Különösen, mivel említetted, hogy ha annak a százmillió, vagy egymilliárd embernek csökken a jövedelme és a fogyasztása, akkor az végső soron érinti a jóllétüket. Te hogy látod, vagy ti hogy látjátok az egyéni és a valamiféle társadalmi jóllét közötti viszonyt?

A. M.: A jóllétnek ezen a területen igen sok konceptualizációja létezik, egy önálló kutatási terület, van mindenféle megfogalmazása. Vannak listák, hogy nagyjából miknek kell teljesülni a jólléthez, azután van komplexebb modell is, ami nem csak egy felsorolás, hanem különböző dimenziókat próbál megfogalmazni az adott területen. Például Max-Neef a „Having, doing, acting, being” négyest értelmezi a különböző területekre. Nagyon sokféle megfogalmazása létezik a jóllétnek, és hogyha ilyen nagy csoportokat próbálunk létrehozni, akkor mondhatjuk, hogy a jóllétnek van szubjektív és objektív megfogalmazása. Szubjektív ha a megélt élményre koncentrál, és objektív, hogy az adott egyén vagy csoport mihez fér hozzá, milyen lehetőségei vannak. És a kettő között radikális különbség van, ahogy annak idején az egyik főnököm mondta: ha valaki rettenetes szegénységben élve lát egy szivárványt és nagyot mosolyog, az nem jelenti a jóllétet ebben az utóbbi, objektív képben. A szubjektív azt mondja: hát mi a cél, az a cél, hogy mosolyogjunk. A kettő közötti különbség néha ég és föld. Tehát vannak olyan helyzetek - akár a jövőképekkel kapcsolatban is - ahol teljesen mást mondanak például a szintetikus boldogságról: boldogság-e az, amit okozunk magunknak vegyi anyagokkal vagy gyógyszerekkel, ha létrehozunk olyan kedélyállapotot, ami alapvetően élvezetes. Ez megint nagy filozófiai kérdésekhez vezet. Tehát nagyon sokféle megfogalmazása van a jóllétnek, vannak olyanok, amik igen népszerűek lesznek, és akkor mindenki ezeknek a kontextusra való lefordításán gondolkodik. Mondjuk a [fánk gazdaság](#) számomra egy ilyen érdekes

példa. Kutatási szempontból kb. semmi, nem egy eredmény, viszont rendkívüli elszántsággal és sikeresen népszerűsíti a hölgy, aki létrehozta, az én megítélésem szerint sok pozitív hatással. Mert szerintem sokkal jobb, ha ezeket az indikátorokat nézzük, mintha a lokálisan termelt GDP mennyiséget számolgatnánk. De hogy miért pont ez, és miért nem egy másik? Erre én nem fogok válaszolni, de mindenesetre azt mondhatjuk, hogy mindenképpen sokdimenziós megfogalmazása van a jólétnek a mi területünkön. A főáramú közgazdaságtannak a szinte egydimenziós gazdasági szemüvegéhez képest ez egy sokkal gazdagabb kép. Amit én a saját oldalamból hozzátennék ehhez, és ami a mostani dolgok közül is egy csomóból hiányzik, az az időnek nagyon nagy hangsúlyozása. Például a munkahelyi jólét az én megítélésem szerint egy nagyon fontos dolog, mivel ott töltjük az időnknek egy igen nagy részét. Szerintem ezzel mindenképpen sokat kell foglalkozni, és ezért a munka-körülmények, a munkakapcsolatok nagyon fontos témák.

K. Zs.: De ez nem egy csapda egy kicsit? Hogy ténylegesen mennyire érzik jól magukat, mennyit kapnak a munkavállalók, az egy másik kérdés nyilván, viszont már nagyon régóta látszik, hogy a vállalatok nemcsak a munkavállalók munka-

idejét, hanem a lelküket is akarják, elköteleződést, odatartozást, ami legalábbis kétélű.

A. M.: Igen, igen. Török Emőke kutató ezzel kapcsolatban két erős narratívát is felvázolt. Azt mondja, hogy a munka jelentősége pont amiatt fog csökkenni, hogy ezek a posztmaterális, posztindusztriális értékek előtérbe kerülnek, a hangsúly átkerülhet a jólétre, és ez nekünk mennyire jó lesz. De ott a másik narratíva, ami azt mondja, hogy ha ezt

akarod bevinni a munkádba, akkor a munkád fog megenni téged pont azáltal, hogy te az identitásodat viszed be, így még erősebb lesz a kötődés a munkához. Akkor azt gondold, hogy jaj de jó minőségű a munkám, jó hogy ezzel tudok foglalkozni, de közben nem tudod elválasztani az életed más területeitől. Az ottani sikerek és kudarcok rendkívül erős hatást fognak rád gyakorolni, tehát a munka jelentősége nemhogy csökkenne, hanem megnő. Ez a kétélűség mindenképpen jelen van. Ennek komoly irodalma van, a kiégés társadalmáról szóló cikkeket mindenki olvashatott már. De a munkahelyi jólét nem ennyiből áll csak, vagy azt mondhatom, hogy a jólét munkavállalóként, mert ma már nem is munkahelyi jólétről érdemes beszélni. Például a pozitív pszichológiának én ebből a szempontból elég komoly veszélyét látom, mivel az az egyén felé tolja a hangsúlyt: ahogy te alakítod majd a munkádat, az bizony neked értelmet adó tevékenységgé válik, és milyen jó lesz neked. Ez bizonyos esetekben megint az a kétélűség. Mert azt mondanám, hogy egyrészt ha valaki ezt meg tudja csinálni, mennyire király, de hogyha nem tudja, akkor az gond. Ott van a vállán az a teher, hogy miért nem tudta ezt értelmet adó tevékenységgé tenni, ez pedig az egyéni felelősséget hangsúlyozza. A pozitív pszichológiának így ugyanúgy megvan ez a kétélűsége, mint mondjuk az előbbi két narratívának.

K. Zs.: Nem is egyszerű. Akkor legyen ez a zárszó, hogy minden komplex, és fontos, hogy ezt felismerjük.

A. M.: Ezzel nagyon sokra nem megyünk, de igen, legalább a túlegyszerűsítéstől védjük az olvasókat.

K. Zs.: Nagyon köszönöm a beszélgetést.

A. M.: Én is köszönöm.